

Eörsi István

Múltszemlélet – magyar módra

Tavaly, még a keresztény-nemzeti-konzervatív kormány idején törvény született arról, hogy a politikai, a gazdasági, az igazságügyi és a tömegkommunikációs elit meghatározott csoportjai átvilágítandók. A vizsgálathoz legalább két háromtagú bírói testületet kell életre hívni. Csak olyan bírók alkalmazhatók, akik az elmúlt rendszerben nem hoztak tarthatatlan ítéleteket. Mivel csak három bírójelentkezett, egyetlen testület látott munkának. Csakhamar kitört a botrány, mert kiderült, hogy a három bíróból kettőnek a nevét politikai okból megsemmisített ítéletek ékesítik.

Vidám magyar történet ez. „Az elfojtás és elfojtása” (Die Verdrängung und ihre Verdrängung) című tanulmányomban felvázoltam, hogy miként fojtotta el a Kádár-korszakkal megbékélni kívánó értelmiség 56-os emlékeit, és miként fojtotta el 1989 után azt, hogy ezeket elfojtotta. A rendszerváltozás után rossz kompromisszumokkal megterhelte, rossz lelkiismeretű politikai elit kezdte kiépíteni a demokrácia intézményrendszerét. Vad antikommunisták egész soráról derült ki, hogy párttitkárok, apparatcsikok voltak korábban, vagy éppen – mint a fasisztoid *Csurka István* – besúgó. Még e leleplezéseknél is döbbenetesebb volt, hogy híveiket ez sem tántorította el tőlük.

Miként próbáljunk ilyen körülmények közt megtisztulni pártállami múltunktól? Én magam – a demokratikus ellenzék többi tagjához hasonlóan – első perctől kezdve láttam, hogy a jogi eszközök erre alkalmatlanok. Először is nekünk nincs Nyugat-Magyarországunk, melynek értelmisége másfajta, nem-kriminális konzekvenciákkal járó gerinctörések után bírói székbe felkapaszkodva ítélkezhet a nyomorult keletiek felett. Másodsor is nálunk a hatvanas évek elejétől megszűntek az égbekiáltó törvénytörések, a jogtalanság ettől kezdve csak normális, piti keretek között tenyészett. Így hát mindaz, ami per tárgya lehetne, elévült. Igaz: hoztunk egy törvényt, melynek alapján elévülhetetlen emberiségellenes bűncselekményt követtek el azok, akik fegyvertelen tüntetők közé lóttak. Már ítélet is született két perben. Az egyikben az összes vádlottat felmentették, a másikban öt-öt évre ítéltek két rozoga gyilkost, a többi tíz öregurat szélnek eresztették. A bírák légbőlkapottnak és önkényesnek érezhették a per jogi alapját. A sorkatonák minden bizonnyal az emberiség ellenségei voltak, de hova soroljuk akkor a megtorlás korának bírúit, akik tucatszám akasztatták fel legkiválóbb honfitársaikat? És fölöttük a justizmordokat követelő hierarchiát, melynek csúcán a nyugati demokráciák későbbi lieblingje, *Kádár János* állt? Továbbá: hogyan ítéljük el bárkit – mint ezt többen követelték – idegen hatalommal való együttműködésért, ha értelmiségünk büszkeségei, köztük mai tankönyvekben virító nagy nevek 1957 szeptemberében – feltehetően a bosszúszomjas funkcionáriusokat megengesztelendő – nyilvánosan hálálkodtak az „ellenforradalom” leveréséért annak a bizonyos idegen hatalomnak? Ha a jelenlegi miniszterelnök tagja volt a miliciának, mely 1957-ben ama hatalom védelmében és védelme alatt végiggumibotizta a fél országot?

A megtisztulásra tehát kizárólag az erkölcs szférájában kerülhet sor. A történelmi dokumentumokat – köztük az 56-os

periratokat – hozzáférhetővé kell tenni. Az átvilágítási proceszust tisztségviselők meghatározott körében folytatni kell. Az erkölcsi értékek egészséges hierarchiájának megteremtése átfogóbb és radikálisabb program, mint amire perek útján törekedhetünk. Ha például gyilkos határőröket ítélnénk el, hogyan indokoljuk, hogy közben olyan államok tucataival tartunk fenn normális kapcsolatokat, amelyek lövetnek a határon? De ha arra koncentrálnánk, hogy a közéletnek, és saját életünknek a szereplői, és főként mi magunk természetes megvilágításban mutatkozhassunk meg, akkor ehhez köznapi életünket, a teljes polgári szférát mozgósítanunk kellene.

Ennek a radikális programnak Magyarországon roppant ellenzéke van. A nemzeti jobboldal számos politikusa – köztük a két korábbi miniszterelnök – ellenállás nélkül illeszkedett a Kádár-rendszerbe. A balközép koalíció erősebb pártja a régi állampárt utódja. Frakciójukban kevés besúgót találnak majd, mert párttagot erre a célra nem volt szabad alkalmazni. A spiclik munkáltatói viszont ott ülnek köztük. A szocialista parlamenti frakció vezetőjét nem kell átvilágítani: köztudomású, hogy belügyminiszterhelyettes volt az utolsó pártállami kormányban, éppen akkor, amikor belügyesek meg akarták semmisíteni a spiclikre vonatkozó bizonyítékokat. Nemrégiben kijelentette, hogy „a jogbiztonság ellen hat, ha valakiket évtizedekkel ezelőtt elkövetett cselekedetük miatt vonnak erkölcsi felelősségre”. Csakhogy az erkölcsi elévülés abszurd találmány. Ha értelme lenne, nem születhet meg az *Oidipusz király*, *Mózes* beszél az ígért Földjére, *Faust* pedig kockázat nélkül szerződhet *Mephistophelesszel*. Nincs humanista kultúra, ha a tettek erkölcsi következményei elévülnek.

Az erkölcsi rendcsinálás akadályja a spiclik személyiségi jogainak tisztelete is. Ezeket nálunk még mindig pártállami törvények bástyázzák körül. Például államtitkot sért, legalábbis papíron, aki elmeséli, amiről ebben a témakörben – beszerzés, levélcenzúra, telefonlehallgatás – értesült. Engem például be akart szervezni egy börtönparancsnok. Ezt én most kilocsogom – mint ahogy akkor is kilocsogtam, a zárkatársaimnak –, és így bűncselekményt követek el. A spiclik személyiségi jogai halk vágyat ébresztenek bennem saját személyiségi jogaim iránt. Hát nekem nem emberi jogom, hogy megtudjam, mely barátom, hozzátartozóm, szerelmem súgott be annak idején? A német szabályozásnak ezt a vonatkozását követendőnek tartom, noha tudom, hogy tragédiákkal járhat. Ráadásul a jogos leleplezéseket igazságtalan vádaskodás, gyanakvás-hullám, halálosan unalmas polémia-áradat kíséri – de vajon jobb-e a ránk kényszerített hazugság, mint az a lehetőség, hogy önként vállalhassunk tisztító megrázkódtatásokat?

Sajnos attól tartok, hogy a jog és az erkölcs dilemmájából egy harmadik megoldás kerül ki győztesen. Múlt-szemléletünk magyar módra tisztul majd meg: alkalmatlan bizottságok alkalmatlan módszerekkel diszkreditálják a homályosan megfogalmazott célokat, és a rohamosan szegényedő lakosság, szemközt a munkanélküliség, a hajléktalanság új élményeivel, elveszti érdeklődését elmúlt korok erkölcsi problémái iránt.